LITERATURA – MODALITATE SPECIFICĂ DE CUNOAȘTERE ȘI COMUNICARE; OPERA LITERARĂ; ELEMENTE CARACTERISTICE DIVERSELOR TIPURI DE TEXTE

1. Literatura – modalitate specifică de cunoaștere și comunicare
2. Opera literară – determinarea conceptului
3. Elemente caracteristice diverselor tipuri de texte – epic, liric, dramatic

1. Literatura – modalitate specifică de cunoaștere și comunicare

Literatura este o artă a cuvântului, o sumă de creații lingvistice care urmează diverse principii estetice. Conform DEX, literatura reprezintă o creație artistică al cărei mijloc de exprimare este limba, fiind asociată cu ideea de ficțiune, de imaginație a scriitorului, care transfigurează realitatea.

În „Dubla intenție a limbajului și problema stilului", Tudor Vianu distinge între intenția tranzitivă și cea reflexivă a limbajului, considerând că cele două se află în raport de inversă proporționalitate. „Opera literară reprezintă o grupare de fapte lingvistice reflexive prinse în pastă și purtate de valul expresiilor tranzitive ale limbii."[1] Tudor Vianu pornește de la ideea că acela care vorbește „comunică și se comunică. O face pentru alții și o face pentru el. În limbaj se eliberează o stare sufletească individuală și se organizează un raport social. Considerat în dubla sa intenție, se poate spune că faptul lingvistic este în aceeași vreme reflexiv și tranzitiv. Se reflectă în el omul care îl produce și sunt atinși, prin el, toți oamenii care îl cunosc.

[1] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988, p. 16

În manifestările limbii radiază un focar interior de viață și primește căldură și lumină o comunitate omenească oarecare."[2]

Cuvântul este elementul de bază al literaturii, criticul Titu Maiorescu abordând elementele specifice fiecărei arte. Cuvântului care devine artistic i se oferă noi atribute: sensuri noi, conotația devenind element promordial, prin modificarea sensului de bază al acestuia. El separă literatura de știință, deoarece obiectul științei este reprezentat de adevăr, în timp ce obiectul literaturii este frumosul.

Comunicarea artistică presupune transmiterea mesajului artistic și are următoarele funcții:

a) poetică – centrată asupra textului;

b) emotivă – centrată asupra emițătorului;

c) referențială – acționează pe lângă referentul-mesaj și prin referentul-ficțional;

d) metalingvistică – presupune coduri lingvistice, culturale, estetice;

e) conativă – orientează discursul către lector.

La rândul său, limbajul artistic are anumite caracteristici specifice, prin care se diferențiază de limbajul comun. Astfel, acesta este preponderent conotativ, expresiv, subiectiv. De asemenea, semnificațiile unei expresii pot fi multiple, în funcție de interpretarea pe care o oferă lectorul, dar aceste interpretări se află în relație apropiată cu expresia, cu mesajul. Ambiguitatea și polisemantismul reprezintă alte trăsături ale limbajului artistic. Fiecare scriitor își impune propriul stil asupra operei pe care o creează, așadar originalitatea este o altă caracteristică a limbajului artistic. Orice operă literară are un caracter deschis, oferă multiple elemente de interpretare. „... o operă de artă este un obiect produs de un autor care organizează o rețea de efecte de comunicare în așa fel încât oricare eventual

[2] Tudor Vianu, *op. cit.,* p. 13

consumator să poată înțelege din nou [...] opera însăși, forma originară închipuită de autor. În acest sens, autorul produce o formă în sine închisă în dorința ca această formă să fie înțeleasă și consumată așa cum a produs-o el; totuși, în actul de reacție la rețeaua de stimuli și de înțelegere a relației dintre ei, oricare consumator aduce cu sine o situație existențială concretă, o sensibilitate condiționată în mod deosebit, o anumită cultură, gusturi, înclinații, prejudecăți personale, încât înțelegerea formei originare are loc dintr-o perspectivă individuală determinată. [...] În acest sens, deci, o operă de artă, formă închegată și *închisă* în perfecțiunea sa de organism perfect dimensionat, este în același timp *deschisă*, oferind posibilitatea de a fi interpretată în cele mai diferite feluri, fără ca singularitatea ei cu neputință de reprodus să fie prin aceasta lezată."[3]

De fapt, Umberto Eco delimitează între două grade de deschidere ale unei opere literare – primul aparține operelor clasice, în care artistul nu dorește ambiguizarea excesivă a creației, iar al doilea grad aparține scrierilor moderne, în care ambiguitatea este voită, deliberată.

2. Opera literară – determinarea conceptului; autor, text, cititor

Opera literară reprezintă o creație artistică prin care se instituie un univers ficțional, un univers imaginat de scriitor, care devine emițător al actului de creație. Operele literare pot fi populare (atunci când nu au un autor cunoscut) și culte (când autorul este cunoscut).

Opera literară este determinată de:

a) factori intrinseci: textului (care au funcție poetică), modalități de organizare a discursului ficțional și structuri specifice de producere a sensului;

---

[3] Umberto Eco, *Opera deschisă*, Editura Paralela 45, 2006, p. 47-48;

b) factori extrinseci: – referentul (contextul care l-a generat), modelul estetic, codul de lectură și de interpretare, trăirea estetică a receptorului.

Opera se definește prin:
a) formă – planul expresiei;
b) conținut – planul semnificațiilor.

Autorul (scriitorul) reprezintă persoana care concepe opera literară, persoană cu o biografie cunoscută, care are un stil propriu, individual. (În textul epic, autorul nu trebuie confundat cu naratorul, acesta reprezentând „vocea" prin intermediul căreia sunt prezentate faptele, întâmplările).

„Ceea ce vom numi *stilul* unui scriitor va fi ansamblul notațiilor pe care le adaugă expresiilor sale tranzitive și prin care comunicarea sa dobândește un fel de a fi subiectiv împreună cu interesul ei propriu-zis artistic."[4]

Cititorul reprezintă persoana reală, cu identitate socio-culturală, destinatarul/receptorul operei literare, care poate fi unul specializat (critic literar, student, profesor) sau nespecializat (interesat doar de actul de cultură).

Între autor și cititor se află textul propriu-zis (opera literară), caracterizată de ficționalitate.

3. Elementele caracteristice diverselor tipuri de texte: epic, liric, dramatic

Genul literar reprezintă un ansamblu de opere literare care se raportează în același mod la discursul literar. Operele care aparțin aceluiași gen se împart în specii literare. În literatura contemporană, se estompează granița între genurile și speciile literare.

---

[4] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988, p. 17.

Genul epic își are etimologia în grecescul „epos” și în latinescul „epicus”, care înseamnă discurs, povestire. Astfel, epicul desemnează opera literară care transmite indirect sentimentele, evenimentele și care are drept mod de expunere predominant narațiunea îmbinată cu dialogul, descrierea și monologul sau monologul interior.

Narațiunea presupune relatarea unor evenimente la care participă personaje; este foarte importantă în epica tradițională și devine doar pretext în operele moderne.

Dialogul presupune stilul direct, înlănțuirea de replici a două sau mai multe personaje; pe lângă faptul că este mod de expunere, reprezintă o modalitate de caracterizare a personajelor.

Descrierea constă în prezentarea caracteristicilor unui peisaj sau ale unui personaj; reprezintă, de multe ori, o pauză în ritmul alert al acțiunii.

Monologul este o replică amplă a unui personaj, aparține stilului direct, iar monologul interior este o formă specifică prin care sunt prezentate gândurile unui personaj.

Construcția subiectului

Subiectul reprezintă conținutul operei epice, înlănțuirea de evenimente la care participă personajele.

Momentele subiectului

Expozițiunea – primul moment al subiectului – fixează reperele spațio-temporale și introduce unele dintre personaje (de exemplu, în romanul „Ion” de Liviu Rebreanu, în expozițiune, cele mai multe dintre personaje apar la hora satului).

Intriga reprezintă momentul care generează conflictul operei.

Desfășurarea acțiunii sau derularea evenimentelor dintr-o operă epică este cel mai amplu moment al subiectului; în funcție de specia literară, desfășurarea acțiunii se poate derula pe un singur plan (în schiță sau nuvelă) sau pe mai multe planuri narative (în roman).

Punctul culminant – momentul de maximă intensitate -presupune rezolvarea situațiilor derulate pe parcursul desfășurării acțiunii.

Deznodământul – ultimul al operei literare – presupune rezolvarea conflictului, finalizarea operei literare.

În funcție de relația dintre narator și narațiune există:

- narațiune heterodiegetică – naratorul este în afara evenimentelor narate, perspectiva narativă este omniscientă, narațiunea este la persoana a III-a;
- narațiunea homodiegetică – naratorul se află în interiorul evenimentelor, este personaj, prezentând evenimentele la persoana I, perspectiva narativă este subiectivă;
- narațiunea polifonică – alternează cele două tipuri de narațiune (la persoana I și la persoana a III-a), precum și perspectiva narativă omniscientă cu aceea subiectivă.

Naratorul reprezintă „vocea” prin care se relatează evenimentele. Poate fi:

- narator heterodiegetic (extradiegetic) – anonim (relatează obiectiv, neutru) sau subiectiv (exprimă uneori principii ale scriitorului, comentează evenimente sau atitudini);
- narator homodiegetic (intradiegetic): personaj narator (este narator și protagonist), narator-martor (este în același timp narator și observator al evenimentelor povestite), narator-mesager (transmite unele întâmplări și el însuși se află în plan secund).

Narațiunea poate prezenta evenimentele în ordine cronologică, poate alterna planurile sau poate prezenta întreruperi în firul epic. De aici derivă și tehnicile narative utilizate:

- înlănțuirea (prezentarea evenimentelor în ordine cronologică);
- alternanța (evenimente petrecute simultan în planuri diferite);